

Läkarvärldens deckardrottningar Åsa Nilsson och Karin Wahlberg är en modern tids proletärförfattare. I sina »doku-deckare« (en ny litterär genrebeteckning de själva skapat) skildrar de läkararbetet med perspektiv från vårdgolvet. Debattböcker paketerade som deckare! Inifrån sjukvårdssystemet har responsen varit positiv: »Precis så här är det.« Men utifrån: »För helvete, så här kan det väl inte vara. Ska det vara så himla mycket tjat om det här med eländig arbetssituation ...«

Deckarförfattare i läkarvärlden debatterar vårdkrisen från gräsrotsperspektiv

»Som röster åt de lidande skarorna«

II De är båda läkare – och deckarförfattare.

Åsa Nilsson (psykiater, psykoterapeut och högskolelektor vid psykologisektionen, institutionen för klinisk neurovetenskap vid Karolinska institutet) kom förra året ut med sin tredje kriminalroman »Kyskhetsbältet«, där polisinspektör Monika Pedersen, trött och utarbetad, nystar upp ännu ett mordfall.

Karin Wahlberg (specialist i obstetrik och gynekologi, kvinnokliniken vid Universitetssjukhuset i Lund) debuterade i våras med kriminalromanen »Sista jouren«. Titeln anspelar på den unga ST-läkare som en tidig morgon hittas död i

dushen invid jourrummet, en upptäckt som görs av kirurgen Veronika Lundborg-Westman, Karin Wahlbergs huvudperson.

Båda böckerna är visserligen klassade som just kriminalromaner av förlagen, och visserligen finns här de gängse ingredienserna i form av »ond, bråd död« och ett polisarbete där det dras i ledtrådar och knyts i lösa tåtar. Och jodå, mördare identifieras och avslöjas. Men det är inte allt.

För detta är nu inte vilka deckare som helst.

Det är knappast romaner för några

timmars behaglig flykt bort från den egna vardagen.

Åtminstone inte för en offentligt ställd läkare.

För det är just där, i läkarvardagen, man hamnar!

Mitt i den svenska sjukvårdskrisen ... kryddad med mord!

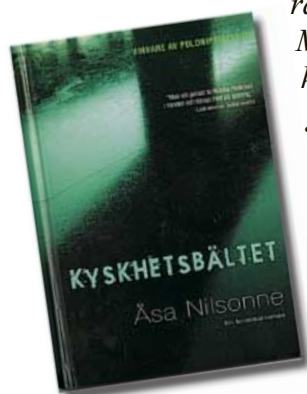
Mitt i det evigt snurrande ekorrhjulet, där det inte hjälper att springa fortare, det går ändå bara runt, runt. Mitt i all den känsla av hopplöshet, utmattning, frustration, ledsnad och ilska som präglar sjukvården idag – det är där man hamnar.

– Jag har fått brev från människor

»När det kändes som om den lilla livslust jag har rann ur mig på arbetet bestämde jag mig för att sluta. Jag vet inte om du vet hur det känns att aldrig vara klar, att aldrig ha gjort tillräckligt. Att inte hinna. När en sjuk människa väntar på svar efter en viktig undersökning vill hon ju inte ha det om en vecka, hon vill ha det med en gång. Hon har rätt att få det med en gång.

Man bryts ner av att inte kunna göra det man bör göra. Och av att inte tro att det någonsin blir bättre.«

Ur »Kyskhetsbältet«

»Nu var hon trött på sjukhuset, utled på att alltid anstränga sig, att alltid köra livet i etthundrafemtio knyck. Hon ville göra någonting annat, men hon visste inte vad. Hon leddes ihjäl vid tanken på att fortsätta slita som hon hittills gjort, men dessvärre erbjöd inte sjukvården i dessa dagar en framtid med välbalanserade arbetsdagar, överskådlighet och möjlighet att planera och påverka. Hon insåg att det inte kunde bli bättre, bara sämre, och det skrämde henne.«

Ur »Sista jouren«

som gråtit när de läst min bok, säger Åsa Nilssonne. De har så oerhört väl känt igen den här upplevelsen av hopplöshet, av att det inte finns någon utväg, av att få slag på slag när man redan är nere för räkning.

Men man hamnar nu inte bara i den svarta krisen. I dessa kriminalromaner beskrivs också läkarjobbets ljusare nyanser och schatteringar.

Vardagsskildringar – trovärdiga och realistiska.

– Vi har båda fått beröm för trovärdigheten, att det stämmer, säger Karin Wahlberg. En stor del av livet är ju vardag, det är den vi går till varje dag, och den är rätt spännande också. Det finns mycket att ta till sig i vardagen, och det är viktigt att orka göra det.

De kommer till intervjun, efter att ha träffats för första gången bara några timmar tidigare. Författarskapet – och det gemensamma temat – har fört ihop dem.

– Jag tyckte det var så kul att få en kollega, så jag tog kontakt med Karin, säger Åsa Nilssonne.

Det verkar som ett lyckokast – luften darrar av skratt, en befriande distans till det allvarsamma ämnet. Eller som Karin Wahlberg uttrycker det: »... trots allt har vi ett och annat asflabb på jobbet, för att överleva måste man ha litet kul ...«

Det präglar också hennes bok som snärtas av en bitchig humor. Åsa Nilsson-

Nej, några strypgrepp figurerar varken i Åsa Nilssonnes »Kyskhetsbältet« eller Karin Wahlbergs »Sista jouren«. Däremot finns här andra klassiska deckarinslag.

nes har en mer vemodig ton, balanserad av gedigen deckarspänning.

Trots den korta vänskapen har de redan snackat ihop sig en hel del, visar det sig.

Bland annat har de hunnit med att hitta på en ny litterär genrebeteckning – dokumentärdeckare, »doku-deckare« – som de lanserar under intervjun. Ett bättre epitets på deras böcker än kriminalroman, tycker de.

För det är nu inte så att romanerna har vårdkrisen som bakgrund, ram för berättelserna. Nej, de är uppbyggda på temat hur människor – och jobbpresentationer – påverkas av ständig tidsbrist, av tillta-

gande utmattning, av frustration då den egna viljan att göra ett bra jobb skaver mot bristande yttre förutsättningar.

»Kyskhetsbältet« och »Sista jouren« är debattböcker paketerade som deckare!

– Jag är förtvivlad över det jag ser hända inom sjukvården, med mina vänner och med dem jag har runt mig, säger Åsa Nilssonne. På många ställen har vi nog en djupare kris än vad någon inser. Men vi i vården har inte varit skickliga på att föra ut svårigheterna. Vi har haft ett scoutbeteende: jobba på och göra vårt bästa. Vi gör mer än vi orkar för att verksamheten ska gå runt. Det kan inte sluta på annat sätt än att människor till slut inte orkar längre.

Som författare, betonar hon, vill hon skriva om det hon tycker måste uppmärksammas mer. Och hon valde att spegla det från det lägsta perspektivet, individen.

Hennes huvudperson, Monika Peder- sen, framträder i polisinspektörens skepnad, men egentligen är det en läkare Åsa Nilssonne beskriver!

Läkaryrket och polisyrket har många paralleller, betonar hon. Båda yrkena rymmer ett stort mått av improvisation, där professionalism och erfarenhet är vägle- dande för agerandet i olika situationer.

– I båda yrkena står dessutom dörren öppen mot gatan. Vad som helst kan

hända, när som helst. Och det polisen Monika Pedersen upplever: »trots att hon springer så fort hon kan, så räcker det inte«, det är det vi doktorer upplever. De kolleger som berättar att de blivit rördade eller förtvivlade när de läst boken, det är i hennes situation de känt igen sig.

– Jag är väldigt rädd för att vi hamnar i en situation där läkarna inte orkar vårda och poliserna inte orkar skydda oss längre.

Offentliga system är också likartat konstruerade, kommenterar Karin Wahlberg. Själv är hon före detta lärare och har redan där sett ett offentligt system falla.

– Så hinner jag inte mer än omskola mig till läkare förrän jag ser nästa. Nu har det börjat litet i pressen om poliskåren också, så jag ska inte bli polis dessutom.

Hon talar om gräsrötter och molntapp – konkret kontra abstrakt:

– Jag ville beskriva vårdkrisen från gräsrötsnivå. Jag ville spegla sjukhuset som arbetsplats, hur där är, på gott och ont. När vårdkrisen skildras i massmedierna, då blir det uppe på den abstrakta molntapps-nivån, då är det också lätt att slå ifrån sig.

Åsa Nilssonne sammanfattar:

– Varför flyr folk från vården, varför går det inte att rekrytera folk, varför kan inte ens undervisningskliniker, där det tidigare stod folk i kö, idag attrahera bra människor? Det är dessa frågor som är utgångspunkt för våra böcker: dvs, att diskutera förutsättningarna för läkarnas fortsatta möjlighet att ge bra vård.

Kanske krisen måste ända ner till havsbottennivå för att den ska kunna vända, fortsätter Karin Wahlberg.

– Men patienterna får inte längre den vård de tror att de får. Det är kötider på strålbehandlingar, i förlossningsvården osv.

Så sluta med hycklandet! säger de.

– Hur mycket ett samhälle ska lägga på sjukvård, det kan givetvis diskuteras, säger Åsa Nilssonne. Men då måste politikerna tala klartext och säga: »Vi har bestämt oss för att prioritera ner sjukvården.«

Ett rakt politiskt besked om en nedbantad sjukvård – och dess följder! – det vore ok, säger hon:

– Men vad som inte är ok, det är att resurserna dras ner, samtidigt som det sägs att det inte får bli någon kvalitetsförsämring. Tvärtom, vi ska ändå ha världens bästa sjukvård! Och om det inte blir det, då jävlar ska någon sättas åt.

Sättas åt, ja! Sjukvårdens bestraffningssystem, dvs anmälningar mot enskilda läkare, det måste bort i dess nuvarande form. Det är de överens om. Att bli

»Det hade gått mycket snabbare att förändra vården om läkare inte hade varit så följsamma, stresståliga, präktiga och rejäla. Det har varit vår nackdel. Men nu, när det inte går att förändra styrningen uppifrån, börjar folk faktiskt rösta med fötterna. Folk är inte längre intresserade av Florence Nightingale, hon är totalt ute«, säger Karin Wahlberg.

anmäld uppfattar många som en katastrof, understryker de.

– Men de egentliga ansvarstagarna, de som bestämmer, är inte de som får ta straffet. Den riktiga skurken sätts aldrig åt, den som ligger bakom att det inte finns någon trygghet för vederbörande läkare, att det inte finns någon överordnad att fråga osv. Man måste arbeta för att förbättra säkerheten inom sjukvården, men inte genom att bestraffa enskilda individer som ibland faktiskt är offer för systemet, säger Karin Wahlberg.

En positiv signal i krisen är nu ändå svårigheterna att rekrytera läkare till dagens sjukvård, tycker de.

– Det hade gått mycket snabbare att förändra vården om läkare inte hade varit så följsamma, stresståliga, präktiga och rejäla. Läkare är duktiga människor som pressat sig i skolan, som är vana att plåga sig. Det har varit vår nackdel. Men nu, när det inte går att förändra styrningen uppifrån, börjar folk faktiskt rösta med fötterna. Folk är inte längre intresserade av Florence Nightingale, hon är totalt ute, säger Karin Wahlberg.

Och så tillägger hon:

– Visst, det finns fortfarande de som säger: »Ja, men det går väl alltid, bara vi gör en organisationsändring.« Men det är inte många som klarar det längre, det låter för ihåligt. Och visst, folk kan fort-

farande säga: »Dygnen har 24 timmar«, men det är litet för utnött.

Det har också inom läkarkåren varit tabu att tala om att man sviktar, säger Åsa Nilssonne.

– Man säger litet käckt: »Litet vidbränd i kanten är jag ju, men det går nog över efter helgen.« Men att tala om att man känner sig uppgiven och börjar ifrågasätta den verksamhet man håller på med och vad man egentligen har gjort av sitt liv, det gör man inte.

Men, det handlar inte bara om att läkare varit följsamma och stresståliga, det handlar också om ett system som kräver följsamhet – åtminstone av chefer.

– Det går inte att leda en sjukvårdsverksamhet om du inte gör som politikerna säger, då blir du avsatt. Alltså är det svårt att genomföra förändringar. Sjukhuschefer har bytts på löpande band. De som tillsätter sjukhuschefer borde självkritiskt fråga sig om uppgiften är omöjlig, säger Karin Wahlberg.

Och så sammanfattar hon med ett ord: livegenskap.

Livegenskap! I ekorrhjulet – fort, fortare, ännu fortare.

Åsa Nilssonne och Karin Wahlberg – proletärförfattare av 00-talet – beskriver läkararbetet från vårdgolvet i »dokudeckare«, en ny litterär genrebeteckning.

De vill att sjukvårdens beslutsfattare ska läsa deras böcker och ta dem till sig, förstå hur det är.

Men icke!

Inifrån sjukvårdssystemet, från kolleger och arbetskamrater, har de fått positiv respons. Människor har känt styrka i att känna igen sig, att inte vara ensamma med sin uppgivenhet och ledsnad: »Precis så här är det.«

Men utifrån: »För helvete, så här kan det väl inte vara. Ska det vara så himla mycket tjat om det här med eländig arbetssituation. Det är vi trötta på. Kom med något nytt. Kan inte folk få vara litet glada ibland.«

När Åsa Nilssonnes »Kyskhetsbältet« kom ut förra året satt hon och väntade att något TV-soffprogram skulle ringa: »Du har ju skrivit en otroligt intressant bok om det här med utmattning på arbetet...«

Icke!

Även om recensenter har kommenterat de båda böckernas samhällskritiska skildring av sjukvård och polismyndighet, så har romanerna inte nått in i debatten.

– Vill man göra sin röst hörd ska man tydligen inte skriva deckare. Samtidigt är det många som säger att det är där samhällskritiken finns idag, litterärt sett, kommenterar Åsa Nilssonne.

Men det är ändå i deckargenren de skrivit och vill skriva. Deckaren har ett format med ett givet mönster (ett problem att lösa) som tilltalar dem.

»Kyskhetsbältet« är Åsa Nilssonnes tredje bok om Monika Pedersen, i en svit tänkt att bli fyra kriminalromaner på temat professionell utveckling.

– Nästan alla romaner som handlar om människors utveckling, handlar om emotionell utveckling. De flesta författare har ju inte ett yrke där den professionella utvecklingen är så tydlig som inom t ex läkar- eller polisyrket.

Men vad händer med en människa, i förhållande till yrket? frågade sig Åsa Nilssonne.

– Det tycker jag är intressant. I den första boken speglade jag den första entusiasmen i yrket, när hon är nybörjare med sitt allra första mordfall: »Så fantastiskt, jag har fått ett eget mordfall.« Såsom man kan känna som läkare: »Så fantastiskt, nu är jag doktor på den här avdelningen.«

I den andra boken har Åsa Nilssonnes polisinspektör kommit in i jobbet bättre, fått mer stadga. Nästa bok, den fjärde, ska handla om hur hon reder upp den bekymmersamma situation där hon nu befinner sig.

Karin Wahlberg fick idén till intrigen till sin debutbok en morgon på jobbet, under det sedvanliga vevandet kring klassiska läkarproblem.

– Då tänkte jag: »Tänk om det händer något riktigt gräsligt här, tänk om någon av oss dog.«

Så var tankarna i spinn, och hon började skriva (att skriva är för henne ett naturligt uttrycksmedel, med ett förflutet som lärare i svenska, filosofi och religion, hon har undervisat i bl a stilistik).

System, sjuksköterska, bidrog med research och kritik, liksom dottern som då läste medicin. Genom dessa nålsögon passerade några första utkast »med utmärkt beröm godkänt«. Och hon fortsatte skriva.

Nu är hon, liksom Åsa Nilssonne, igång med nästa bokprojekt. Också den i sjukvårdsmiljö, åtminstone till en del.

På frågan hur de hinner skriva, de är ju själva mitt uppe i smeten i det sjukvårdssystem de kritiserar, svarar de unisont:

– Vi spelar inte golf!

Skrivandet är en hobby, lustfylld med mycket njutning. Och det är en fantastisk känsla, säger de båda, att få fabulera, att skapa en egen värld att bestämma över.

Skrivandet handlar också om att skapa distans till den egna sjukvårdsverkligheten.

– Jag kan bestämma mig för att »nu ser jag det här som stoff, nu försöker jag

»Det har inom läkarkåren varit tabu att tala om att man sviktar«, säger Åsa Nilssonne. »Man säger litet käckt: 'Litet vidbränd i kanten är jag ju, men det går nog över efter helgen.' Men att tala om att man känner sig uppgiven och börjar ifrågasätta den verksamhet man håller på med och vad man egentligen har gjort av sitt liv, det gör man inte.«

låta det här som händer berika mitt författarskap«. Då kan jag klara det bättre. Det kan kännas meningsfyllt också, jag kan tala för dem som kanske inte orkar eller kan själva. Många säger: »Hur fick du till det, jag är så trött att jag inte ens orkar skriva ett vykort till min gamla mamma« säger Åsa Nilssonne.

Att bidra till diskussioner, bättre förståelse och självinsikt – det är viktigt.

– Och det är ganska så härligt att få vara röst för en yrkeskår – för »de lidande skarorna«. Ofta förs ju debatten bland molntapparna, på politiker- eller chefsnivå, säger Karin Wahlberg.

Skrivandet är också en kreativ process, poängterar hon.

– Läkaryrket är ju ganska okreativt. Det är styrt utifrån. När jag går till jobbet vet jag inte riktigt hur dagen ser ut på kliniken. Det är klassiskt för läkarjobb, det kan vara ordning och reda, men det kan också vara rena kaoset. Det kan vara en utmaning att klara det, men det kanske inte är en utmaning om det blir tredje dagen i rad den veckan.

Och just deckaren, med döden i fokus, tilltalar dem som litterär form.

– Döden gör att allt stannar upp, att saker och ting framträder i ett tydligt ljus. Vi springer ju annars så mycket, ser egentligen ganska litet. Döden är onekligen en extremt viktig händelse i en män-

niskas liv – då är det slut ... åtminstone på den här planeten. Död och födelse är de viktigaste händelserna för oss. Från biologisk synvinkel är de artens hjärtslag: föds–dör, föds–dör etc. Och arten driver iväg åt något håll beroende på vilka som föds, vilka som dör. Det är så extremt centralt. Därför är det kul att skriva om, säger Åsa Nilssonne, som i sin forskning har ett specialintresse i evolutionsbiologi.

I deckaren kan personskildringarna koncentreras kring ett problem, ett oförklarligt dödsfall. Kan någon av de till synes oskyldiga och sanningsenliga människorna runt den döda personen vara mördare? För att nå svaret krävs allt mer djuplodande personbeskrivningar.

Och här är deckarens knutpunkt, poängterar de.

– Det som egentligen händer i en deckare, det är att man måste ompröva sina åsikter om de människor som beskrivs, säger Åsa Nilssonne. Och dokumentärdeckaren ger bra utrymme för att skildra varje människas obeskrivliga komplexitet. Till och med människor man tror sig känna mycket väl kan ju visa helt nya och oväntade sidor. Det inget ödmjukhet: »Jag ska aldrig tro att jag vet precis hur någon är.«

Det ger också hopp om förändring, betonar Karin Wahlberg.

– Vi har behov av att greppa och formulera verkligheten, att göra konstruktioner. Men det är härligt att se att de inte är för evigt, att det finns dynamik i relationer och att de bilder vi skapar är föränderliga.

Förändring ... kan då också sjukvården förändras? Åsa Nilssonne och Karin Wahlberg, har gett en mångfasetterad bild av vården från gräsrotsnivå, från de som är vården – i dokumentärdeckarens skepnad.

En bild de vill att vårdens beslutsfattare ska ta till sig!

I vårdkrisens kölvatten finns också en förlorad stolthet att återupprätta, understryker Karin Wahlberg.

– Vi vill vara stolta över vårt arbete och vår arbetsplats, vi vill vara något. Det är inte roligt att figurera i pressen som utarbetade slashasar som flyr fältet. Det inget ingen stolthet. Vi är välutbildade människor på olika nivåer, folk arbetar och gör så gott de kan. Fråntas vi stoltheten, blir det som själslig urvattning, vi känner oss desavouerade.

Stoltheten och glädjen, känsla av betydelse i jobbet och arbetstillfredsställelse – det är vad Åsa Nilssonne och Karin Wahlberg vill ge vården åter.

TEXT: Birgit Wilhelmson

FOTO: Rolf Adlercreutz